

Varannal Aurél: John Bowring és a magyar irodalom. Bp. 1967. MTA Irodalomtörténeti Intézet—Akadémiai K. 203 I. (Irodalomtörténeti Füzetek, 60.)

John Bowring, a lelkes angol irodalombarát két műfordításkötettel írta be nevét a magyar irodalom történetébe. 1830-ban jelent meg a *Poetry of the Magyars*, 1866-ban a *Translations from Alexander Petőfi*. Fordításainak művészi értéke, költői hitele sajnos nem érte el nemes ambíciói szintjét, de tevékenysége nem volt visszhangtalan, s fáradhatatlan munkálkodása, hogy népszerűsítse Angliában a magyar irodalmat, megérdemli, mind hálánk, mind kegyeletünk jeleként, az ilyen részletezőbb tanulmányt, mint amilyen Varannal Aurélé. A szerző Bowring történeti érdemeit hangsúlyozza, mindenekelőtt azt, hogy a *Poetry of Magyars* révén jelentősen hozzájárult a magyar irodalmi tudat alakításához is, hiszen a magyar írók és költők számára jószerint ebből derült ki, hogy „ők együtt a magyar költészet és irodalom, s hogy a tájak és halmok, ahol szétszóródva, remeten élnek, együttesen a Magyar Parnasszus” (7). Bowring sok más nemzet irodalmából is fordított, orosz, holland, spanyol, lengyel, szerb, cseh, finn, szíami, Fülöp-szigeteki stb. műfordításkötetei jelentek meg. Legszorosabb szálak azonban, úgy tetszik, a magyar irodalomhoz és magyar íróbarátaikhoz fűzték. Eseménydús életében mégis viszonylag kis részt foglalt el ez a kapcsolat, noha ez is elegendő volt ahhoz, hogy a kései méltató joggal állapíthassa meg: „Bowringnak a magyar irodalomhoz fűződő életműve dinamikus szerepet játszott a magyar irodalmi népiesség és romantika fejlődésének korában” (200).

Bowring levelezése és más adatok részletes ismertetésével a tanulmány hű képét festi azoknak a kortársi irodalmi viszonyoknak, melyek közepette Bowring olyan segítő társakkal, mint Romy Károly György, Toldy Ferenc és Döbrentei Gábor, előkészítette a magyar költeményeket és népies dalokat tartalmazó fordításkötetet. A tanulmányíró alaposan, helyell-közzel talán túlzott tüzetességgel ismerteti a kötetet a címlaptól kezdve az Előszón át egészen a könyv végén található előfizetői névsorig. Lajstromozza, bőséggel idézi, s esetenként méltatja, elemzi is az egyes fordításokat. Kitér a kötet hazai és külföldi visszhangjának ismertetésére, majd leírja Bowring és a magyar írók kapcsolatainak további alakulását. Egyéb érdemleges észrevételei mellett érdekes a szerzőnek az a közlése, hogy Bowringtől még Petőfi életében, 1847-ben jelentek meg Petőfi-fordítások a londoni *Howitt's Journal*-ban (131). Részletesen ismerteti Bowring és Kertbeny Károly levelezését, és kapcsolatukat, mely-

nek a Bowring-féle Petőfi-kötet köszönhető ismét sorra veszi, elemzi és értékeli a fordításokat. Helyenként a fordítói félreértések felsorolgatása helyett talán tanulságosabb lett volna az összevetés a korabeli angol műfordítás-irodalom szintjével, vagy a későbbi és sikerültebb angol műfordításokkal — esetleg egyéb (pl. német) fordításokkal. — Előfordul félreértés is a félreértések vizsgálataiban. Kukorica Jancsit gazdája ugyanis nem „azzal fenyegeti, hogy majd megmenti az akasztófától” (154); Bowring jól adja vissza a gazda fenyegetését: helyben végez vele, nem várja meg, míg felkötik az akasztófaraválót.

A tanulmány igen érdeklően állítja elénk a sokoldalú, haladó szellem angol irodalmár, alakját s módját leli, hogy felvázolja emberi nagyságának és gyöngeségeinek vonásait. A magyar íróársadalom képviselőivel, Runyval, Toldyval, Kertbenyvel és másokkal kialakult kapcsolatait bemutatása közben is szerét ejti, hogy emberközelle hozza a történet hőseit. Erre az idézetbőség is módot ad. Az anyagbőség és jelentősége közötti arányokról talán lehetne elmélkedni, de a túlzott szigor nem volna helyénvaló e valóban hézagpótló, lelkiismeretes, gondos munkát tükröző tanulmánnyal szemben, midőn tudományágunk termékei között a túlirtágnak gargantuai példányai akadnak.

Szili József

A Magyar Népzene Tára V. kötet. Siratók. Szerk. Bartók Béla és Kodály Zoltán. Sajtó alá rendezte Kiss Lajos és Rajeczky Benjámin. Bp. 1966. Akadémiai Kiadó. 1138 I. 12 t. 1 térkép.

Az elmúlás ténye minden népnél és minden időben sajátos szokásokat, hagyományokat alakított ki. Ezeknek egyik legősibb hajtása a panaszos szavakkal, jajongva, recitatív énekéssel történő sirató, a sirató. A sirató általában a halál és a temetés közti idő mozzanataihoz kapcsolódó, lírai, drámai, epikus elemeket tartalmazó személyes rögtönzés prózában, mely a hagyományos kifejezőkincs egyéni felhasználásával formálódik. (Lírai, „keserves” jellege miatt találkoznak siratóssal a haláleseten kívül is, és egyes helyeken rimesztrófás kötött szövegek állandó formájú dalmatra való éneklésének is van siratófunkciója.)

Dallamkincsüket tekintve a siratók a magyar népzene legarchaikusabb részét alkotják, ami már magában is arra mutat, hogy a sirató szokása régi pogány örökség nálunk. A kereszténység a fájdalom kitöréséből fakadó pogány elemeket (az arc elisebzése, a haj megszaggatása, levágása stb.) Magyarorszá-

gon is megszelídítette, mint ahogyan átformálta a halálról, a halálon túli életéről alkotott elképzeléseket. A siratást azonban, bár a túlzások ellen mind a katolikus, mind a protestáns egyházak ismételten felemelték szavukat, lényegében elfogadta, és az tovább élt a keresztény temetési szertartások közepette is. Megállapítható, hogy a halottsiratás és a sirató alakítónak hatott a keresztény temetéshez fűződő megnyilatkozásokra és ezen túlmenőleg egyes, idők folyamán kialakult termékekre, irodalmi műfajokra (halotti beszéd, búcsúztató, halotti ének stb.), melyek bizonyos mértékben átvették a siratók rendeltetését (a fájdalom és szeretet kifejezése, a halottnak járó tiszteletadás, dicséret), hagyományos szerkezeti és kifejező formuláit (beköszönés, néven való megszólítás, hála, bocsánatkérés, elköszönés; konvencionális felkiáltások, állandósult szólások és jelzők stb.).

Az ősi eredetű, érzelmi effektusokkal telt személyes siratók és a siratókkal rokon rendeltetésű, a kereszténység által propagált, szelvidebb, személytelenebb alkotások, műfajok közti összefonódás bonyolult szálait nálunk a kiadvány sajtó alá rendezői vizsgálták először széles ismeretekre támaszkodó, alapos bevezető tanulmányukban. A siratók és a halotti költészet idővel kialakult műfajainak mélyebb összefüggését azonban, Kodály Zoltán szavaival élve, majd csak „akkor fogjuk világosabban látni, ha a halotti beszédek, énekek, búcsúztatóversek gazdag irodalmának is lesz kutatója.” (8. l.)

A jelen kötet sajtó alá rendezői számára a sirató elsősorban mint zenei jelenség volt a nyomozás, vizsgálódás tárgya. Egy irodalomtörténeti folyóirat keretében nincs arra tér, hogy a kiadvány zenei anyagával foglalkozzunk. A *Siratók* kötetének azonban fontos irodalomtörténeti vonatkozásai vannak, melyeket a régi magyar irodalom kutatóinak ismerniük kell. Nem kevésbé fontos, hogy megszívleljék Kodály Zoltánnak programot adó fenti szavait, melyekkel irodalomtörténeti feladatok megoldására szólít fel, mint ahogy annyiszor tette ezt életében.

Amint a bevezető tanulmány dokumentálja, a siratás szokása és a sirató Magyarországon a XVIII. század közepéig volt általános. A XVIII. században az ébredező racionalizmus, a felvilágosodás terjedésével, a polgárosodás kísérő jelenségeként szorult ki a műveltebb rétegekből, de tovább élt a falusi nép elmaradottabb rétegeiben. És hogy nem ment ki szokásból, és még a közelmúltban is éltek vele (a gyűjtők napjainkban is sikerrel keresik e hagyomány emlékeit), ezt időszzerű mondanivalójukkal az újabb keletkezési siratók is bizonyítják. Az olyan frisskeletűek, mint pl. amelyek a „valahol az orosz földön” meghalt testvért siratja (55 D 1. AP. 2397f. a 890. lapon) vagy azt a fiút, akinek az

apja a második világháborúban kénytelen volt „futóárkot hányni ezöknék a rongy né-mötöknék” (64 F 1. AP. 2701c. a 904. lapon). Nem egy átkozza a háborút, melynek emléke ott kísért a bevonuló fiatalokat kesergő katonasiratókban (pl. a 46. 48. számú). Egy 1959-ben a Heves megyei Markazban lejegyzett sirató meg a disszidált fiút siratja, aki „eltévedt”, aki a „többi tévedött” után ment, árvaságra hagyva itthon édesanyját (50 F. AP. 3006c. a 881—2. lapon.). Nem kevésbé mutatják a siratók, a siratás legutóbbi időkig tartó élő hagyományát az alábbi adatok: 1918-ig 37 siratót és 5 siratóparódiát gyűjtöttek össze Magyarország területén. Az 1919—1951 közötti években 48 siratót és 9 paródiát. Az 1952-től 1963-ig folyó tervszerű gyűjtés eredménye viszont 503 siratót és 183 paródiát lett.

Ezt a gazdag anyagot, melynek egy részét még Kodály Zoltán és Bartók Béla gyűjtötte, tartalmazza a MNT V. kötete. A sajtó alá rendezők 218 sirató dallamát és szövegét adják főszöveggként, a többi a jegyzetekben tárgyalják, néha csak szöveget, máskor szöveget és dallamot is közölve itt. Az anyag publikálásakor ebben a kötetben nem valamilyen zenei rendszerben való közlést választottak, hanem a helyi hagyomány szempontjait érvényesítve, földrajzi rendben adják a siratókat. (Palóc-vidék, Dunántúl, Közép-Alföld, Felső-Tisza vidéke, Mezőség, székely és csángó vidék.) Ez alól csak a „Kötött szerkezetű siratók” fejezete képez kivételt (202—218. sz.). Az itt közlést tett versek, versként felfogható rimes-strófás dallamok egy további kötetben kiadásra kerülő csoport bemutatására szolgálnak. Ezekben a kötött szerkezetű siratókban, melyek egy későbbi fejlődési fok képviselői, a személyes, egvéni kifejezést már felváltotta a tipikus, rögzített szöveg.

A kötet túlnyomó része (92%) kötetlen prózát recitáló improvizált ének, s mint ilyen páratlan jelenség. A hagyományos szerkezeti felépítésben rögzített mondatokat azonban itt is visszatérő képek és kifejezések, ismétlődő sablonok, szótlások sorai, töredékei színezik. Érdekes példákon figyelhetők meg, hogyan hatol be a kötetlen siratókba a recitáló személy fülében csengő világi dalszöveg is. Az egyik katonasiratóban pl. (49. sz.) az anya arról emlékezte, hogy „a katonaság mindész szomorú vót, mer nagyon szigorú vót”, így folytatja: „Út tartják, hosz szép a katonajélet, de nehez av viselet.” Egy másikban (3 A 1. AP. 3433b. a 843—5. lapon) mikor a leány az anyját siratja, aki érte „sokat fárát éjé-náppál”, a folytatás így következik: „Ijjel mosott, náppál varott.” Így lehet valahogyan elképzelnünk a siratóműfaj átalakulását, a kötött szerkezetű siratók összeállítását különböző énektípusokból

(gyászének, bujdosóvers, epikus ének, búcsú-zóvers, halottas ének, sőt szerelmes vers).

A halálesethez fűződő siratókon kívül a kiadvány bemutatja, hogyan éltek és élnek vele más szomorú alkalmakkor is. Egyszer az elpusztult állat, a leégett ház, az elveszett pénz, a szerencsétlen egyéni sors feletti keserűs kifejezésére, máskor élő személyek útnak indulásakor búcsúztatásként. Így régebben az Amerikába vándorló szülők, apa, újabban is a katonai szolgálatra bevonuló fiú, gyakran pedig a menyasszony búcsúztatására. (A kötet csak néhány lakodalmi siratót tartalmaz; a menyasszony elirsatásáról lásd bővebben a MNT III/A kötetét). Halottsirató módjára, az illető kívánságára — hadd lássa, hogyan siratják majd halálakor — siratnak el néha élő személyt, máskor meg a halálát váró beteg végzi el maga az önsiratást.

Külön csoportot alkotnak a sirató-paródiák. Ebben a fejezetben azonban (1087–1101. lap) csak vázlatosan mutatják be a kiadók ezt a szórakoztatást, mulattatást célzó típust, rendszerbe foglalva a motívumokat, melyeket az egyes daraboknál a jegyzetben jellemeztek. Nem volt céljuk az anyagközlés, mindössze 9-et publikáltak teljes egészükben. Egyes tipikus formulák, siratókba belekevert alkalmoszerű elemek mellett legjelentősebbek köztük a halottas játékok, melyek legtöbbször a halotti szertartást parodizálják. Van nekik cselekményük (ravatalra fektetés, halottvivés stb.), s akár felnőtt, akár gyermekjátékok, fontos szerepet kapnak bennük a drámai elemek, a megjelenítés.

A MTA népzene-publikáció sorozatának *Siratók* kötete nemcsak magyar, hanem nemzetközi viszonylatban is jelentős szintézis. 7000 kottasorban a világon elsőként közli egy nép siratókincsét. A kiadványt külföldiek számára is használhatóvá teszi, hogy a sorozat eddig megjelent köteteitől eltérően — kétnyelvű, a magyaron kívül angol nyelven is hozza Kodály Zoltán előszavát, az alapos társadalmi, történeti, irodalmi, zenei, folklori tájékozottságról tanúságot tevő, sok problémát felvető, ill. megoldó bevezető tanulmányt, a szakszerű jegyzeteket, és fordításban közli mind a 218 fősöveget. Ezen túlmenően a jegyzetréz még 128 sirató és 9 paródia hosszabb-rövidebb szövegének angol fordítását is tartalmazza.

Varga Imre

H. Sas Judit: Emberek és könyvek. Bp. 1968. Akadémiai K. 214 1. (Szociológiai Tanulmányok, 6.)

Az egész világon társadalmi szükségletként kialakult szakszociológiákhoz egyre jobban felzárkózik a magyar kutatás is. A mű-

vészetszociológia területén már nemcsak cikkek, hanem önálló művek is megjelentek. Ezekhez sorakozik H. Sas Judit irodalomszociológiai munkájának összegezése.

A könyv az irodalom hatásvizsgálatainak eredményeit dolgozza fel. A feladat rendkívül nehéz, bonyolult, és az eredmény sokszor a módszer hiányait is feltárja. Új kísérlet — ezért nemcsak eredményeiben, hanem önmagában is érdekes. Ugyanakkor akaratlannul is túlmutat önmagán, szándékain.

Az irodalom hatásvizsgálatát három falu felmérésével, illetőleg a különböző módon feltett kérdéseknek, a kapott válaszoknak a feldolgozásával végezték el.

Már a kiinduló szándék is vitatható (a szerző is tudja), de ez tulajdonképpen növeli a kutatómunka izgalmát. Mert lehet-e egyszerűen „falusi olvasókról” beszélni? Mennyiben differenciálhat ma ez a meghatározás? Nyilván alig — hiszen az elsősorban térbeli leszűkítés, bizonyos igen laza azonoságaival az életkörülményeknek és kulturális lehetőségeknek. Annyira laza azonoságokkal, hogy a vizsgálat alkalmával kiderül, hogy azok alig, míg viszont a különbségek egyre inkább dominálnak.

Ez viszont várható és természetes is. Hiszen a falu társadalmi mozgása ma a legerősebb, az átalakulás összes jeleivel — pozitív és negatív értékeivel. Már a kapitalizmusban pusztulásnak indult népi kultúra, parasztművészet helyére áramlott a városi, kispolgári giccs. Ennek a helyét kiszorítani és az új izlést egyengetni hivatott a mai népművelés. Ez a tanulmány megmutatja, hogy a felmérés eredményei, — ha nem is lehetnek mindig teljesen hitelesek vagy általánosíthatók — milyen irányban kívánják az irodalom terjesztését és az irodalmi izlés fejlesztését falun?

A hatáskutatás elvégzéséhez a falu társadalmi struktúráját kellett áttekinthetővé tenni. Ezt több nézőponthól próbálja, hogy az eredmény a lehető legpozitívabban kifejezhesse a reális helyzetet.

A módszerek elemzésére itt nincs mód. Feleletet elsősorban arra várt, hogy a vizsgált csoportok mit várnak olvasmányaiktól és mit kapnak hatásképpen. Az út: kik olvasnak, milyen célból, milyen eredménnyel, ezt milyen olvasmányokon keresztül akarják elérni, és végül hogy az életben kimutatható-e a mű továbbgyűrűző hatása?

A nehéz strukturális felmérés és a még nehezebb megközelítési módok után kapott teljesen heterogén adathalmaz rendezése következett: válaszkérés az előzetes hipotézisekre — vagy a hipotézis elvetése. A levont következtetések gyakran vitathatók. Néhány megállapítást ismertettek csak.

Az irodalommal kapcsolatos legáltalánosabb elvárás százalékarányban a szórakoz-